

BERTSOLARITZAREN IKERKETA SOZIOLINGUISTIKOA

BIGARREN BOOM AROA

**Nola eraldatu da bertsoa? Zer aldatu da bertsolariaren figuran?
Nola islatzen da jendartea bertsolaritzan? Nolakoa da bertsozalea?
Noruntz doa bertsolaritza? Inprobisatu ezin diren galderak dira hauek,
hori dela-eta osatu du Euskal Herriko Bertsozale Elkarteak bertsolaritzari
eta bertsozaletasunari buruzko ikerketa soziologikoa EHUrekin elkarlanean.
Ez da hau, baina, abiarazi den lehen ikerketa. Beste bi egin dira aurretik,
lehena 1991-1993 artean, Siadecok gidatua, eta bigarrena 2005-2007
bitartean. Hamar urte geroago iritsi da azkena, 2015etik 2017ra bitartean
hartu baitzituzten laginak, eta orain gutxi argitaratu ondorio nagusiak.**

TESTUA | IRATI MAJUELO ITOIZ

ARGAZKIAK | DANI BLANCO

Azken bi ikerketetan hartu du parte Harkaitz Zubiri soziologoak, eta esperientzia hori probestuta, berarekin mintzatu gara bertsolaritzak eta bertsozaleetasunak azken hamarkadan izan duen bilakaerari buruz. Aitortu digunez, metodologia antzekoa erabili dute azken bi azterketetan: alde batetik, 3.000 galdetegi baino gehiago egin zaizkie bertsozaleei, bai 2017ko txapelketan, bai urte osoko saioetan; eta bestetik, sakonki elkarriketatu dituzte bertso munduko eragileak –bertsolariak, gai-jartzaileak, epaileak, antolatzaileak, eta abar-. Azkenik, Xenpelar Dokumentazio Zentroko datuak ere baliatu dituzte. Galdeketak egiteko Elkartetik sustatu den boluntarioritza-lana azpimarratu du Zubirik.

BERTSOLARITZAREN BIGARREN GORAKADA

Bertsolaritzak bigarrem boom bat bizi du, hori da ikerketaren ondorio nagusietako bat. Esan ohi da lehenengo gorakada 1990eko hamarkadan gertatu zela, eta oraingo datuen arabera, *boom*

hori gaingitu egin da, bai bertsolari, bai bertso saio, baita entzule kopuruan ere. Izan ere, inoizko daturik altuenak dira. Garrantzitsuena, ordea, datuak gurutzatu eta emaitza kuantitatiboez haragoko ondorioak ateratzea da. Esaterako, Zubirik azpimarratu duenez, argi ikus daiteke bertso saioak ugartu ahala, saioetako entzule kopurua gutxitu egin dela, nahiz eta kopuru osoan gehiago izan. Horrek erakusten du *boom* ereduak ez direla berdinak: lehenengo jende asko biltzen zuten saioek ezaugarritu bazuten, bigarre-na bertso saio txiki eta anitzagoengatik da berezi.

Ikerketatik atera duten beste ondorio nagusietako bat izan da bertsolaritzak dibertsifikaziorako joera hartu duela. Zubiriren hitzetan, Joxerra Gartzia garai batean aipatzen zuen “ezpaltzearen” kontzeptutik harago, gaur egun bertsolaritza

multipolarraz hitz egiten has daiteke. Hau da, norantz joko duen zehazki baieztatu ezin bada ere, bertsolaritza bat eta bakarra zenaren ustetik bertsolaritzak pluralean ulertzeko saltoa gertatzen hasi dela. Aldaketa orok dakartzan erresistentziak, eta egon badauden arren, aniztasun horrek bideragarriago bihurtuko luke bertsolaritza,

soziologoaren ustez. Izan ere, bertsozalearen perfil eta gustuak dibertsifikatzen doazen heinean, testuinguru berrietara moldatu behar luke bertsolaritzak, eta bertso saio bakoitzaren errealitateari erantzun go dioten bertsokerak sortu. Azpimarratzekoa da, esaterako, garai batean landa

eremuan erreferentziala bazen ere, gaur egun geografikoki bertsolaritza leku guztietan dagoela, eta eremu oso anitzetara erantzun behar diela kultur erreferente gisa.

BERTSOLARITZA BAT ETA BAKARRA ZENAREN USTETIK BERTSOLARITZAK PLURALEAN ULERTZERA PASA GARA AZKEN HAMAR URTEOTAN

PARTE-HARTZAILEAK

3.000

Bertsolaritzaren azken ikerketa soziolinguistikoa osatzeko 3.000 lagunek baino gehiagok erantzun dituzte ikertzaileen galderak.

GENERO-ARRAKALA ADINAREN ARABERA

18 URTETIK BEHERA

%50

Bertsotan ari diren nesken eta mutilen kopurua parekatuta dago 18 urtetik beherakoen artean.

18 URTETIK GORA

%25

Baina adin nagusikoen artean, aktibo dauden 4 bertsolaritik bakarra da emakumea.

MUGIMENDU ETENGABEAN

Jendartearen aldaketetara moldatzeko gaitasuna erakutsi du aurretik ere, eta hori izan da gaur egunera indartsu iristeko bertsolaritzak izan duen tresna nagusia. Ikerketako zenbait elkarrizketatuk aipatu dutenez, 1970eko hamarkadan gainbehera zetorrela ikusten zen. Horren aurretik, nahiz eta askotan arlotetzat jo izan den, bertsolaria kultur erreferente garrantzitsua zen garaiko jendartean. Jendarte hori aldatu eta desagertzean, ordea, bertsolaritza oin azpian lurrik gabe geratu zen, garapenerako eta transmisiorako tresnarik gabe. Zubirik sagardotegiak jarri ditu adibidetzat, izan ere, horiek izaten ziren orduan kantatzeko gunek; baina baita ikasteko espazio ere, eta giro hori desagertzean, transmisiorako aukera ere galdu egin zen.

Bertsolaritzak garatzeko ezer berririk sortuko ez zuela ematen zuenean, baina,

Xabier Amurizak aldaketa eragingo zuten ideiak teorizatu zituen: bertsolaria ez dela berez bertsolari jaiotzen, bertsoan egiten ikas eta irakas daitekeela; eta hortaz, edozeinek egin dezakeela bertsoan. Gaur egungo bertsolaritzara iristeko ezinbesteko oinarria da hori, Bertso Eskolak sortzeko bidea ireki baitzuen eta "bertsolari" subjektua zabaltzeko aukera eman. Troiako zaldi gisa ikusi izan dira Bertso Eskolak, bertsolaritzak lehengo parametrotan funtzionatzen jarraitzen zuen bitartean jende berri bati ateak ireki baitzizkioten, gerora molde berriak ekarriko zituztenak. Fenomeno hori azaltzeko autoeraketaren ideia erabili izan du Jon Sarasuak. Izan ere, gainbeheraren aurrean, gizarte mugimendu bezala autoeratu zen bertsolaritza, jendartearen ezaugarri berrietara egokitutako proiektu soziokultural bat ideatu eta, bereziki, praktikara eramanez. Ko-

lektiboki antolatzea eskatzen zuen horrek, boluntariotza lan handia tarteko. Baina sortu zena Bertsozale Elkarte bat edo bertsolari multzo bat baino askoz ere egitura konplexu eta handiagoa da: proiektu soziokultural propio bat izanik, bertsolaritza autoekoiztiko ekosistema bat dela esan dezakegu gaur egun.

Nola ulertu daiteke bestela gaur egungo mundu globalizatuan, artea merkatuari begira ekoizten denean, *a capella* inprobisatzen den hizkuntza gutxitu baten ahozko tradizio batek horrelako arrakasta izatea? Bertsolaritza entzuleari, eta jendarteari oro har, oso loturik dagoen kultur adierazpidea da. Hori izan da bere biziraupenerako gako, eta ondorioz, kulturari begiratzeko beste modu bat eskain diezaguke. Oro har, gaur egun, kulturaz mintzatzean, transmisio eta kontsumo terminoetan pentsatzen da. Baina, Zubirik argi dioenez, kultu-

ra hori baino askoz gehiago da. Euskal kulturaren norabidea eta emaitzak kultura handietako terminoetan pentsatu ohi ditugu, baina akaso, ez zaigu neurri hori interesatzen, bertsolaritzari buruz ari garenean behintzat. Sortzailearen figura originaltasunari eta autoretzari loturik jarraitzen dugu ulertzen. Jarraitzen dugu bakardadean sortzen duen sortzaile bat irudikatzen, sorkuntza hori jendarteari helaraziko diona hartzaile batek kontsumitzeko.

Zubiriren ustez, ordea, bertsolaritzak kultura produzitzeko modu hori *hac-keatzen* du sarri, eta horrek egiten du interesgarri, errazago moldatzen baita jendartearen eraldaketetara. Adibide gisa jarri ditu bertso eskolak. Nahiz eta errima, neurri eta doinuak lantzeko espazio izan daitezkeen, hori baino askoz gehiago ere baitira. Sorkuntzarako espazioak dira, baina bertan ez da kultura

sortzaile/hartzaile logikan kontsumitzen, ez da kontsumorako produzitzen. Beste ezeren gainetik, sozializaziorako eremuak dira. Bertso Eskolak, eta bertsoaren inguruko beste hainbat espazio, biografiak gurutzatzen diren eremuak dira, eta horregatik gertatzen dira transmisiorako hain lagungarri. Zubiriren ikuspuntuan, "artearen funtzioa jendea sintonian jartzea bada, bertsolaritzak soilik iraun dezake bere jendearen bizitza puskak bere baitan islatzen baditu, bestela ez dauka zentzurik".

Bertso saioek ere, errazago funtzionatzen dute bertsolariak entzulearekin sintonizatzen badu, publikoak *feedback*-a itzultzen badio bertsolariari. Bertsolaritzak sortzen dituen

sozializaziorako eremuek, hortaz, asko laguntzen dute horretan, publikoarekin duen harreman estua diziplina honen bereizgarri izateraino.

Hala ere, eta euskal kulturari buruz egindako azken ikerketak aitzat hartuta, ongi neurtu behar da bertsolaritzaren arrakastaren tamaina: izan ere, bertsolaritzak kultura kontsumitzen duten euskaldunen artean du arrakasta, baina euskaldunen kopuru hori ez da handia. Euskal kulturaren baitan lortu duen arrakasta ere ez da bat-batekoa, batere inprobisatua izan ez den lan handia egin baita honaino iristeko, eta hori gizarte mugimendu gisa osatu den proiektu soziokulturalak ahalbidetu du.

ARTIKULAZIO BERRIEN ERRONKA

Askok hitz egin da emakumeek azken urteetan bertso munduan hartu duten garrantziari buruz. Ezin uka daiteke eragin nabarmena izan dutela gaur egungo jendartearen aldaketei egokitzeko saiakeretan, baita saio bereziak sortzerakoan ere. Bertsolaritzak, hala ere, etxeko lanak egiteke ditu oraindik arlo honetan. Ikerketak erakusten duenez, oso argi ondorioztatzen da generoaren arabera banaketan desberdinkeria oso handia dagoela, beste diziplina artistikoetan bezala. Xenpelar Dokumentazio Zentroak hartutako datuek diotenez, aktibo dauden 4 bertsolaritatik 1 da soilik emakumea. Horrek ez du esan nahi, ordea, emakumeak ez direnik bertsolaritzara hurbiltzen, izan ere, 18 urtetik beherakoak datuei begiratu gero, neskak eta mutilak erdia eta erdia dira, bai partaidetzan bai merituetan. Gazteetatik helduarora dagoen desfase hori oso esanguratsua da, Zubiriren ustez, erakusten baitu traba sozialik ez dagoenean mutil eta nesken arteko kopuruak parekatuak direla, baina gerora traba sozialak jartzen direla kopuru hori mantendu ez dadin.

Egia da, proiektu soziokulturalari esker, bertso eskoletan habitat erosoagoak sortu ahal izan direla genero aldetik, baita emakumeen artean ahalduztzeko laguntasun sareak ere.

Gainera, gero eta erreferente gehiago egoteak

aukera ireki du beste emakumeek haien burua islatzeko. Horrek posible egin du egoera duela hamarkada batzuk baino hobetoago izatea, eta horre-

**GALDERA EZ DA
ZERGATIK EZ DAGOEN
EMAKUME GEHIAGO PLAZAN,
BAIZIK ETA NOLA IRAUN
DUTEN EMAKUMEEK
BERTSOTAN**

gatik egin du gora plazan dabilzan emakume bertsolarien kopuruak, baina argi izan behar dugu zerotik egin duela gora, %20 ingurura iritsi arte. Arazoa, baina, ez da soilik kuantitatiboa, kualitatiboki ere baloratu behar da, aintzat hartuta emakumeak zer leku duen jendarlean, zer posiziotatik kantatzen duen, zein gorputzekin, nondik entzun eta begiratzen zaion eta nondik epaitu. Ikerketan elkarriketatutako batek zioen gisan: galdera ez da zergatik ez dagoen emakume gehiago plazan, baizik eta nola iraun duten emakumeek bertsotan. Aipagarria da, esaterako, 2007ko ikerketan jasotakoaren arabera, oro har entzuleek ez zutelako faltan botatzen plazan emakume gehiago entzutea. Azken honetan, ordea, publikoko emakumeek emakume bertsolari gehiago entzun nahiko lituzketela adierazi dute. Ikusten denez, badira ageriko zailtasunak, baina baita hori aldatzeko joera ere. Badago lana, beraz, trabak kentzeko.

Izan ere, emakumeek bertsolaritzaren bigarren *boom* honetan izan dezaketene eragina 1990eko hamarkadan rock-aren belaunaldiak izan zuenarekin alderatu liteke neurri batean. Lehen

gorakada hartan berebiziko garrantzia izan zuten rock-aren inguruan ibili eta bertsotan hasi ziren gazteek. Izan ere, orduan sortu zen *bertsolari gazte* kontzeptua, eta ez zen egon soilik adinari lotua. Belaunaldi berri bat izateaz gain, kualitatiboki aldaketa handia eragin zuten bertsolaritzan, eta ondorioz, baita kuantitatiboa ere: elkarri bizkarra emanda bizi ziren bi mundu elkartu ziren, artikulazio ariketa erraldoia eginenez. Hori ez zen, ordea, erresistentziarik gabe gertatu; eta horretan badaude zenbait antzekotasun emakumeek egun bertsolaritzan bizi dituztenekin alderatuta: exotikotzat hartzea, ertzetik abestea, espazio propioak sortzea... Horrez gain, plazan sartze hori modu kolektiboan ulertzea da bi fenomenoak batu ditzakeen beste ideia bat. Hala ere, Zubirik argi du desberdintasun nabarmenak daudela: izan ere, oraingo honetan emakumei buruz ari gara, gizartearen

erdiaz, eta bere barnean perfil askoz ere anitzagoak biltzen dituen kolektibo bati buruz. Bere ustez, zaila da honek ekarriko dituen ondorioak aurreikustea, baina gakoa izan daiteke etorkizunean bertsolaritza bidezkoak eta bideragarriak egiteko. Edota ahulagoa, segun eta nola kudeatzen diren gaur egun bertsolaritzak dituen erronkak. Gaurkoak biharkoa baldintzatzen baitu beti, ezinbestean.

**KULTURA
KONTSUMITZEN DUTEN
EUSKALDUNEN ARTEAN DU
ARRAKASTA BERTSOLARITZAK,
BAINA EUSKALDUNEN
KOPURU HORI EZ DA
HANDIA**

Ikerketak erakutsi duen ebidentzia da, bai bertsolaritzak, bai Bertsozale Elkar-teak hausnarketarako gaitasun handia dutela. Elkarte kultural gutxi izanen da Euskal Herrian ikerketak era honetan sustatu, erabili eta jendarteratu dituztenik. Etengabe hausnartzen duten komunitateak bitxiak dira gaur egungo jendarlean, bitxia izaten jarrai dezala, beraz, bertsolaritzak. Bere burua aztertzen duenak, hobe jakiten du eta zein bide hartu. ●